

Antik Yunan Edebiyatı'nda Bir Coğrafya Tasarım Örneği: Aiskhylos'ta Pers Coğrafyası*

Esra Yalazı**

ORCID ID: 0000-0001-9708-6223

Özet

MÖ. 472'de Antik Yunan tragedya ozanı Aiskhylos tarafından Atina'da ilk kez sahnelenen "Persler" eseri ilk tarihsel tragedya olarak döneminin en büyük tarihi olayı olan Pers-Hellen Savaşları'nı anlatır. Hellenlerin Persler karşısında kazandığı zaferin asısına yazılan bu eser, zamanının çok ötesinde bir etki yaratarak Antik Yunan kültürel kimliğinin ve bu kimliğin karşısında yaratılan Pers/öteki imgesinin inşasında başvurulan önemli kaynaklardan biri olur. Oyunda iki toplum arasındaki kültürel farklılığın ortaya koyulduğu boyutlardan birisi de coğrafyadır. Ancak Aiskhylos'un yaşadığı dönemde bugün anladığımız anlamda bir coğrafya biliminin varlığından söz etmek mümkün değildir. Zira o dönemin dünyayı anlamlandırma biçimi siyasi, dini, felsefi ve hatta ontolojik bir çabadır. Bu çaba çerçevesinde şekillenen dünya algısı ise bir tür beşeri coğrafyadır. Bununla birlikte o dönemde oluşturulan beşeri coğrafya, tarih içerisinde değişim geçiren günümüz jeopolitiğine ve kültürel kimliklerinin inşasına dahi etkileri olan bir boyut kazanmıştır. O dönemde savaşın tarafları olan Yunan anakarası ve Batı Anadolu'yu ifade etmek amacıyla kullanılan Avrupa ve Asya ifadelerine sonraki dönemlerde sömürgeci amaçlarla yeniden başvurulmuş ve günümüzde dahi bu amaca hizmet eden kimlik imgelerine taban oluşturmaya devam etmektedir. Edebiyatın toplumların kültürel kimliklerini inşa etmede üstlendiği rol bakımından eşsiz bir örnek olan Aiskhylos'un Persler eseri aynı zamanda coğrafya biliminin ortaya çıkışındaki nedenlerin açıklanması bakımından da önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda Aiskhylos'un Persler eserinde ortaya konulan coğrafya tasarımını anlamlandırabilmek için öncelikle Homeros'un epik şiiri içinde gelişen coğrafi kataloglama yöntemi ve sonrasında Miletoslu düşünürler Anaksimandros ve Hekataios ile devam eden coğrafya çalışmaları ele alınacak. Daha sonra Aiskhylos tarafından alınan bu coğrafi tasarımın, ozanın siyasi ideolojisinin bir unsuru olarak Pers ve Hellen toplumu arasındaki siyasi, askeri ve kültürel farklılığı belirginleştiren Hellen ve barbar kimliğini oluşturmak amacıyla nasıl kullanıldığı gösterilmeye çalışılacaktır. Böylece destanlar aracılığıyla Homeros zamanından başlayarak inşa edilen mitolojik zihin haritalarının Aiskhylos ve sonraki yazarlarca kültürel kimlikleri ayırtmada kullanımının bir süreklilik gösterdiğinin ve günümüzde dahi çekişmelere konu olan politik coğrafya algısına nasıl dönüştüğünün ortaya konulması amaçlanmaktadır.

* Bu bildiri 2019 yılında Ankara Üniversitesi'ne sunulan "Aiskhylos, Herodotus ve Ksenophon'da Persler" (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, eyalazi@yahoo.com; eyalazi@ankara.edu.tr.

Anahtar Sözcükler: Antik Yunan, Persler, Aiskhylos, kültürel kimlik, coğrafya.

An Example of Geographic Design in Ancient Greek Literature: Persian Geography in Aeschylus

Abstract

The play "Persians", which was staged for the first time in Athens by the ancient Greek tragic poet Aeschylus in 472 BC, tells about the Persian-Hellenic Wars, the biggest historical event of its period, as the first historical tragedy. Written to commemorate the victory of the Hellenes over the Persians, this work creates an impact far beyond its time and becomes one of the important sources referenced in the construction of the Ancient Greek cultural identity and the Persian/other image created against this identity. One of the dimensions of the cultural difference between the two societies in the play is geography. However, in the period when Aeschylus lived, it is not possible to talk about the existence of a science of geography as we understand it today. Because the way that period sensed the world was a political, religious, philosophical and even ontological effort. The perception of the world shaped within the framework of this effort is a kind of human geography. However, the human geography created at that time has evolved in history and gained a dimension that has effects even on today's geopolitics and the construction of cultural identities. The expressions Europe and Asia, which were used to express the Greek mainland and the Western Anatolia, which were the lands of the parties of the war at that time, were re-applied for colonial purposes in the later periods and continue to form the basis for images of identity that serve this purpose even today. Aeschylus' Persian work, which is a unique example in terms of the role the literature plays in constructing the cultural identities of societies, also gains importance in terms of explaining the reasons for the emergence of the science of geography. In this direction, in order to make sense of the geography design put forward in Aeschylus' Persian work, first of all, the geographical cataloging method developed in Homer's epic poem and then the continuing geography studies with Miletos philosophers Anaximander and Hecataeus will be discussed. Later, it will be tried to show how this geographical design, received by Aeschylus, was used as an element of the poet's political ideology to create a Hellenic and barbaric identity, which materialized the political, military and cultural differences between Persian and Hellenic society. Thus, it is aimed to reveal how the mythological mind maps constructed starting from the time of Homer through epics and used by Aeschylus and later writers, show a continuity in the use of cultural identities and how they turn into the perception of political geography, which is the subject of conflicts even today.

Keywords: Ancient Greek, Persians, Aeschylus, cultural identity, geography.

Giriş

Antik Çağ'da kolonizasyon ve savaşlar gibi çeşitli sebeplerle farklı kültürler arası karşılaşmalar sonucunda, bir topluluğun başka bir toplulukla benzerlik ve farklılıklarının ayırt edilmesi ve bu ayırımı edebiyat ve sanat aracılığıyla ortaya konulması kültürel kimliklerin inşası sağlamıştır. Bu doğrultuda Hubert Cancik'in de işaret ettiği üzere Antik Yunan-Roma Uygarlıklarının en önemli özelliklerinden biri de yabancı kültürlerle karşı geliştirdikleri algı ve temsillerdir (Spariosu, 2012:12). Yunan-Roma edebiyat ve sanatında yabancı kültürlerle karşı geliştirilen algı ve temsiller aracılığıyla yaratılan kültürel kimlikler ve farklılıklar üzerine yapılan çalışmalar günümüzün etnoloji, etnografya, antropoloji gibi kültürel disiplinlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹ Antik Çağ'da topluluklar arası kültürel kimlik ve farklılıkların ayırt edilmesinde savaşların rolüne dair en iyi örneklerden biri Hellen-Pers Savaşları'dır.

MÖ. 490'dan 450'lere değin süren Hellen-Pers Savaşları, Hellen (Yunan) toplumu üzerinde büyük etkiler bırakarak her alanda toplumsal değişikliklere yol açmıştır. Perslere karşı kazanılan zaferler sonrası elde edilen maddi ve manevi değerler, Yunan Klasik Çağı'nda yaratılan başta edebiyat olmak üzere pek çok mimari ve sanat eserinde ele alınan en önemli temalardan biri olmuş, Hellenlerin kendilerine ve öteki halklara dair algılarının ve kendi kimliklerinin gelişmesinde belirleyici olmuştur. Antik Yunan Tragedyasının ilk büyük ozanı Aiskhylos tarafından MÖ 472'de sahnelenen "Persler" oyunu, Atina'nın başı çektiği Yunan donanmasının Salamis Adası önlerinde Pers İmparatorluğu'nun büyük askeri gücüne karşı kazandığı zaferin kutlanması ve hatırlanması amacıyla yazılmıştır. Oyunun mekânı Pers sarayında geçmekte, oyuncuları ise Pers ülkesinin ileri gelen kişilerden oluşmaktaydı. Oyunda Perslerin yenilgisi ve Hellenlerin zaferi, sözde Perslerin gözünden aktarılarak, onların Hellenler hakkındaki düşünceleri üzerinden aslında, Hellenlerin kendilerine ve o günkü dünyaya dair algılarının bir yansıması verilmiştir. Bu oyunda Pers ve Hellen toplumlarının devlet yönetimi, ordu, din ve kültür gibi pek çok alanda karşılaştırılmasına tanıklık ederiz. İki toplum açısından farklılıkların ortaya konulduğu ayırt edici bir diğer düzlem de coğrafyadır.

Aiskhylos'un yaşadığı dönem olan MÖ 5.yy.'da bugün anladığımız anlamda bir coğrafya biliminin varlığından söz etmek mümkün değildir. Zira o dönemin dünyayı anlamlandırma biçimi siyasi, dini, felsefi ve hatta ontolojik bir çabadır. Bu çaba çerçevesinde şekillenen dünya algısı ise bir tür beşeri coğrafyadır. Bununla birlikte o dönemde oluşturulan beşeri coğrafya, tarih içerisinde evrilerek günümüz jeopolitiğine ve kültürel kimliklerinin inşasına dahi etkileri olan bir boyut kazanmıştır. MÖ 472'de ilk kez sahnelenen "Persler" eseri, teması tarihi bir olay olan ilk tarihsel tragedya eserlerinden biridir. Bununla birlikte oyunun, Salamis Zaferi'nden sonra olası bir Pers tehlikesini savuşturmak ve Hellen kentlerini korumak için Atina liderliğinde

---

¹ Hubert Cancik'in, Antik Yunan ve Roma'da yabancı toplulukların kültürel farklılıklarına dair geliştirilen farkındalığın edebiyat, tıp ve sanat eserlerine yansımalarına dair kapsamlı çalışması için bkz. Cancik, 2012: 123-144.

kurulan Attika-Delos Birliği'nin en ateşli savunucularından Perikles'in hamiliğinde sahnelenmesi, Pers korkusunu kullanarak kurgulanan bu siyasi oluşumun propagandası için taşıdığı değeri de ortaya koyar. Aynı siyasi propaganda yöntemi daha sonra Roma döneminde de *metus hostilis* (düşman korkusu) kavramı ile kullanılmış ve bu kavram günümüz uluslararası ilişkiler pratiği içerisinde dahi ittifakların sıklaştırılması bağlamında değerlendirilen bir pratik haline almıştır. Bu bağlamda siyasi değeri edebi değerinin üstüne çıkan bu eserin, arka planında sunduğu beşeri coğrafya algısı bu sebepten ötürü özel olarak incelenmeyi hak eden bir meseledir.

İnsanın yaşadığı yeryüzünü ve onunla ilişkisini inceleyen bugünkü coğrafya bilimi; temelde fiziki ve beşeri olarak ikiye ayrılmakta, fiziki coğrafya yeryüzünün oluşumunun doğal süreçleri üzerine odaklı iken beşeri coğrafya ise yeryüzünü, insan yaşamının toplumsal ekonomik, kültürel, siyasal ve davranışsal süreçleri üzerinden incelemektedir. Aiskhylos'un yaşadığı çağda coğrafya algısının yeryüzünün fiziksel özelliklerinden ziyade insan yaşamına odaklı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Aiskhylos da "Persler" oyununda, o günkü yerleşik dünyanın hâkim gücü olan Persleri anlatırken ülkelerinin yeryüzü şekilleri, toprağının yapısı, iklimi, suyu, havası gibi fiziki coğrafya özellikleri üzerinden anlatmaz. Aiskhylos, özellikle Pers ordusunu oluşturan halkların görünüşleri, kılık kıyafetleri, silahları, geldikleri yerler ve Hellas seferine giderken ve dönerken geçtikleri yerlerin anlatılması; Pers kentinin kralı, sarayı, kurumları ve siyasi özellikleri üzerinden hakimiyet alanının betimlenmesi ve Pers ülkesini oluşturan halkların davranışsal özelliklerinin tasviri aracılığıyla bir beşeri coğrafya oluşturmaktadır. Ozanın coğrafya tasvirleri incelendiğinde kendinden önceki ozan ve düşünürlerin yarattıkları kanona dayanan, mitolojik bakış ile harmanlı bir coğrafi tasarım geleneğini takip ettiği anlaşılır. Bu nedenle, Aiskhylos'un coğrafya tasarımını anlayabilmek için, onun takip ettiğini düşündüğümüz temel kaynakları incelememiz gerekir.

I. Hellenlerde Aiskhylos Öncesi Coğrafya Tasarımı

Hellenler'de coğrafya tasarımına dair erken kaynağımız epik şiirlere kadar uzanır. Cole'a göre (2010: 201 vd.) coğrafi söylem, başlangıçta Yunan Edebiyatı'nın epik şiirleri içinde yer alan "katalog" formunda ortaya çıkmıştır. Böylece coğrafi tasarımı aktarmak amacıyla epik şiirde yer verilen katalogların ilk kez Homeros'tan itibaren (MÖ 8. yy.) kullanılmaya başladığı gözlenir. Bunların ilk örneğini Homeros'ta Akhaların ve Troialıların askeri güçlerinin sayıldığı, *Ilias*'ın ikinci kitabında yer alan "Gemiler Kataloğu"nda görürüz. Burada Akhalar ve Troialıların askeri güçleri, nereden geldikleri belirtilerek sayılır; bu sayımda, her iki tarafın kimliklerinin geldikleri coğrafi yer adlarıyla ilişkilendirildiği bir düzen içinde anlatıldıkları, tarafların doğu ve batı arasında adeta ikiye ayrılmış gibi konumlandırıldıkları anlaşılmaktadır (Cole, 2010: 202).² Coğrafi kataloglar sayesinde topluluk isimleri ve yerleşim yerlerinin daha

² "Gemiler Kataloğu"nda Boiotialılardan başlayan Akhaların listesi, Thessalia'da Pelion Dağı yakınında oturan Magnesialılara kadar devam ederken (Hom. II. 2.494-760) Troialılar'ın listesi ise İda Dağı'nda oturan halklardan

rahat akılda kalması sağlanıyor ve böylece grup kimlikleri vurgulanabiliyordu. Homeros kullandığı bu coğrafi düzenleme nedeniyle Antikçağın ilk coğrafyacıları Pseudo-Skymnos (fr. 101) ve Strabon tarafından (1.1; 1.1.11) coğrafya biliminin kurucusu olarak kabul edilmiştir (Cancik, 2012: 123).

Epik şiirde coğrafi tasarımlar için bir diğer kaynak, Hesiodos'un "Kadınlar Kataloğu"³ (MÖ 8-7. yy.) adlı eseridir. Söz konusu kataloglarda yerel aile hanedanlıklarının tarihleri anlatılırken soyları, geçmiş zaman kahramanlarının annelerine dayandırılıyordu. Bununla birlikte yerel hanedanlıkların toprağı, mitler aracılığıyla coğrafi olarak yerel ve bölgesel alanlara ayrılmış mitsel haritalara yerleştiriliyordu. Böylece Hesiodos'un "Kadınlar Kataloğu" ile Homeros'un "Gemiler Kataloğu", dinleyicilerinin zihinlerinde yer adlarına ve etnik atlandırmalara aşina oldukları bu haritalar aracılığıyla coğrafi düzende alıntılanan yer ve topluluk adlarını takip edebilmelerini sağlıyordu. Bunlar, daha sonra kentlerin kamusal yaşamının da düzenleyici bir parçası haline gelmiştir. Olimpiyat Oyunlarına katılanların adlarının yer aldığı listelerde ve Atina'nın mütteliklerinden topladığı vergi listelerinde de aynı coğrafi katalog tekniğinin kullanıldığı anlaşılmıştır (Cole, 2010: 202). Aslında bu söz konusu mitsel haritaların, yani tanrılar tarafından hanedanlıklara bahşedilen toprak aidiyeti algısının yansımalarının günümüzün coğrafi sınır uzlaşmazlıklarına bile temel olduğu söylenebilir. Yunanlar, Ege ve adalarının adeta kendilerine binlerce yıldır Zeus tarafından verilen bir hak olduğu inancını taşıırken, İsrail de kendilerine tanrıları Yehova tarafından vadedilmiş toprak inancı üzerinden bugünkü jeopolitiği şekillendirmeye devam etmektedirler.

Aiskhylos'un coğrafi tasarımlar konusunda etkilendiği başka bir kaynak ise MÖ 6.-5. yy.'larda İonia'da yaşayan *logographos* denilen düzyazı yazarlarının eserleridir. Başlıca mitoloji, tarih ve coğrafya alanlarında yazan bu yazarlar, Antikçağ kaynaklarının aktardığına göre ilk kez bir coğrafya tasarımı ve dünya haritası çizme fikrini geliştirmişlerdir. Strabon'un Helenistik Dönem coğrafya ve matematik bilgini Eratosthenes'ten aktardığına göre, kurucusu Homeros kabul edilen coğrafya bilimiyle ilk ilgilenenler Miletoslu Anaksimandros ve Miletoslu Hekataios olmuştur (Strab. 1.1.11). Thales'in öğrencisi olan Anaksimandros (MÖ 6.yy.), metal bir levha üzerine yerin ve denizin çevresini çizerek yeryüzünü tam merkeze oturduğu ilk dünya haritasını çizmiştir (Diog. Laert. 2.1.2). Düşündürtün, ayrıca "Yeryüzünün Çevresi" (*Periodos gēs*) adlı bir çalışması olduğu aktarılsa da (Suda α, 1986), bu eser günümüze kadar ulaşamamıştır. Anaksimandros'tan sonra gelen ikinci coğrafya bilgini Miletoslu Hekataios (MÖ 6-5.yy.) ise aynı zamanda bir tarihçi olarak da kabul edilir. Anaksimandros'un haritasını geliştirdiği düşünülen yazarın "Yeryüzünün Çevresi" ya da "Yeryüzü Tasviri" (*Periodos gēs* ya da *Periēgēsis*) adlı bir eseri ve okyanusla çevrili olarak gösterdiği o günkü yerleşik dünyayı yine metal bir levha üzerine çizdiği bir dünya haritası olduğu bilinmektedir. Hellenistik dönemdeki yorumcular tarafından Hekataios'un *Periodos gēs* adlı eserinin, Asya ve

başlayarak Makedonia'dan Likya'ya kadar olan toplulukları kapsayan coğrafi bir alan sunar (Hom. II, 2.815-878). Bu iki katalogta yer alan halklar için Thessalia ve Makedonia arasında adeta büyük bir sınır çizilmiştir.

³ Hesiodos'un "Kadınlar Kataloğu" adlı eserinin coğrafya bilimine katkısına dair yorumları için bkz.: West, 1985: 164-171.

Avrupa olarak ikiye ayrıldığı kabul edilir; ancak kalan fragmanlar ve Herodotos'un aktarımları üzerinden Hekataios'un eserinde, yerleşik dünyayı Asya, Avrupa ve Libya olarak üçe ayırdığı ve çizdiği haritada da üç bölümlü bir dünya tasarımı kurguladığına ilişkin görüşler de vardır. Nitekim Hekataios'un dünya haritasının Herodotos'un tasvirinden alımlamalar yoluyla çizilen replikasında da yeryüzü Asya, Avrupa ve Libya olarak üç kıta şeklinde gösterilmektedir. Ancak yine de bazı araştırmacılar Hekataios'un Libya'yı Asya'nın bir parçası olarak gördüğünü kabul ederek onun yerleşik dünyayı Asya ve Avrupa olarak iki kıtaya ayırdığına dair uzlaşma içindedirler (Room, 2010: 216 vd., n.5).⁴ Diğer yandan Hekataios'un çizdiği haritada ve eserinde Pers İmparatorluğu ve ona bağlı halklar ile Mısır, Hellas, Karadeniz ve Akdeniz kıyıları üzerine geniş yer verdiği sanılmaktadır.

Herodotos ilk dünya haritasını çizen İoniai bilginleri, adlarına değinmeden Asya ve Avrupa'yı eşit büyüklükte gösterdikleri için biraz akıl dışı bularak eleştirir (Hdt. 4.36). Bu bilginlerin o zamanki dünyayı, Asya ve Avrupa⁵ olarak ikiye ayıran düşüncelerinin ardında yatan güdü ise yine dönemin İonia felsefesine özgü, her şeyi iki kutuplu olarak gören ve maddeyi sıcak-soğuk, kuru-ıslak gibi zıtlara dayalı algılayan düşünce sistemleri idi. Bu filozofların coğrafi tasarımlarını esinleyen şeyler hem kolonizasyon hareketleri hem de onların zamanında karadan ve denizden yapılan gezilerdi. Bu eserlerde o günün coğrafyası fiziki dünyadan çok etnografyaya önem vererek tam olarak yeryüzünün betimlemesinden ziyade iskân edilen yerlerin (οἰκουμένη γῆ) betimlemesine odaklanıyordu (Braun, 2004: 294; Cole, 2010: 203).

Eski Yunanca'da γεωγραφία olarak bilinen (*geographia*) ve günümüzde "coğrafya" olarak çevrilen terim, Antik Çağ'da önce yeryüzünün tasviri, daha sonra MÖ 1.yy.'dan itibaren de "harita" kelimesi yerine kullanılıyordu. İonia'da ortaya çıkan yeryüzünün tasviri olan bu haritalar, Herodotos'un aktarımlarından anlaşıldığı üzere MÖ. 5.yy.'da Miletos'ta günlük yaşamda kullanılmaya başlamıştı. Miletos tiranı Aristagoras, Persler'e karşı yardım için Spartahlara başvurduğunda; harita olduğu anlaşılan bronz bir tableti de beraberinde Sparta'ya götürerek kral Kleomenes'i ziyaret etmiştir. Kralı yardım için ikna etmek amacıyla Perslere

---

⁴ Zira Herodotos da hem Libya'nın hem de Mısır'ın Asya'nın kıyılarından biri olarak kabul edildiğini söyler (Hdt. 4.41). Bununla birlikte tarihinin ikinci kitabında Mısır ülkesinin anlatıldığı kısımda İonialıların "bütün yeryüzünü Atlas, Avrupa ve Libya olarak üç parçaya böldüklerini" de aktarır ve bunu kabul edersek Mısır'ın da mutlaka bu bölümlenmeye katılması gerektiğini ileri sürer (Hdt. 2.16).

⁵ Asya ve Avrupa kıtalarına adlarını veren Asia (Ἀσία) ve Euröpe (Εὐρώπη) kelimelerinin mitolojik kökeni ise şöyledir: Titan Okeanos'la Tethys'in kızlarından biri olan Asia, bazı kaynaklarına göre Titan İapetos'la evlenip Atlas, Prometheus, Epimetheus ve Menoitios'u doğurmuştur (Erhat, 1999: 61), ancak başka kaynaklarda Asia'nın Prometheus'un annesi değil karısı olduğu söylenir (Hdt. 4.45). Ayrıca yine Okeanos'un kızlarından biri olan Libyë/Libya (Λιβύη) de Asia'nın kız kardeşi olarak bilinir. Avrupa'nın mitolojik kökeni Euröpe ise Fenike'nin Sur (Tyr) kentinin kralı Agenor'un kızıdır. Herodotos'un Tarihi'nin başında Helenlerle barbarların, başka bir deyişle Asya ve Avrupa halklarının çatışmalarının kaynağı olarak gösterilen kız kaçırma öykülerinin baş karakterlerinden biri olan Euröpe, Helenler ya da Giritli gemiciler tarafından kaçırılarak daha sonra Avrupa kıtasına adını vermiştir. Kız kaçırma anlatıları için bkz. Hdt. 1.1-5.

bağlı olan kentleri bu harita üzerinde göstererek onların zenginliklerini anlatıp kralı etkilemeye çalışmış, ancak Kral Kleomenes deniz yoluyla İonia'dan Sousa'ya kadar gidilecek yolun üç ay süreceğini öğrenince Aristagoras'ı huzurundan kovarak (Hdt. 5,49-50) onun yardım talebini geri çevirmiştir. Böylece Aiskhylos'un "Persler" eseri sahneleninceye kadar geçen dönemde halihazırda bir dünya haritası çiziminin ve yeryüzünde yaşayan halkları coğrafyaya dayalı tasvir etme geleneğinin yerleştiğini öğrenmiş oluyoruz.

II. Aiskhylos'ta Coğrafya Tasarımı

Yunan tragedyası üzerine çalışan önemli araştırmacılardan biri olan Hall (1989: 133), Hekataios'un ve bağlı olduğu geleneğin coğrafya tasarımlarının, Yunan tragedya yazarlarının üzerinde büyük etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Bu coğrafi geleneğin etkisinin Aiskhylos'un tragedyasına, özellikle de "Persler" oyununa nüfuz ettiğini görürüz. Oyunun coğrafya tasarımı açısından detaylı incelemesi yapıldığında ozanın, "Persler" oyununun başlangıcından itibaren Perslere ve Hellenlere ait coğrafyayı ayırttığını ve o günkü coğrafyanın zıtlıklara dayalı bir bakış açısıyla bu iki toplum arasında adeta bölümlendiğine tanıklık ederiz. Coğrafi algının yansımaları oyunun girişinden itibaren başlar; Pers sarayının mizansen olarak kullanıldığı ilk sahnede, saray danışmanları olduğu anlaşılan yaşlılar korosundan Perslerin sefere gittikleri ülkenin Hellas (Yunanistan) olduğunu (Aischyl. *Pers.* 1-7) ve Hellas'a giden Pers ordusunun "Asya doğumluların tüm gücü"nü (πάσα ἰσχύς Ἀσιατογενής) temsil ettiğini öğreniriz (Aischyl. *Pers.* 9-12). Pers ordusunun Asyalı halklardan müteşekkil olduğunu ima eden bu dizeler, seyircinin Persler ile Asya kıtasını özdeşleştirmesini sağlar.

Aiskhylos Pers ülkesi hakkında da bilgi verir; ancak ozan, ordunun Hellas'a giderken geride bıraktığı Pers ülkesini betimlerken büyük bir imparatorluk gözümüzde canlanmaz, bu ülkeyi "Perslerin kenti" olarak (ἄστὺ τὸ Περσῶν, Aischyl. *Pers.* 16; ayrıca πόλις Περσῶν, Aischyl. *Pers.* 511-512) adlandırır. Zira, Harrison'ın da belirttiği gibi (2000: 41) Aiskhylos, Pers toplumu anlatırken kendisine Hellen kentini esas almaktadır, başka bir deyişle Pers İmparatorluğunu Hellen *polis*'ine indirgemektedir. Ozan Pers ülkesinin merkezi olarak Pers kenti Sousa'yı göstermektedir (Aischyl. *Pers.* 16, 119, 535, 557, 682, 730) bununla birlikte Ekbatana (Aischyl. *Pers.* 16, 535) ve Kissia surları (Aischyl. *Pers.* 17, 120) gibi yer adlarını da anmaktadır.⁶ Pers ordusu bu kentlerde toplanıp Hellas seferine bu merkezlerden gitmiştir (Aischyl. *Pers.* 16-18). Hekataios'un «Yeryüzünün Çevresi» eserinden kalan fragmanlar ile Aiskhylos'un Persler oyununu karşılaştıran çalışmalar sonucunda, ozanın Hekataios'ta geçen coğrafi yer adları ve topluluk isimlerinden etkilendiğini söyleyebilmemiz mümkündür (Hall, 1989: 75-76). Nitekim Hekataios'un eseri İonia ayaklanmasından (MÖ 499-494) önce yazılmış olduğu için Aiskhylos'un "Persler" oyunu sahnelenmeden önce Atina'da edebiyat ve düşünce ortamında biliniyor olmalıdır.

⁶ Aiskhylos'un Pers kentine bakışının daha ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Yalazi, E. (2020), Klasik Çağ Hellen Siyasi İmgeleminde Persler: Bir Kent-Devletli Tasavvuru, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(3), s. 1725-1727.

“Persler” oyununun giriş kısmındaki coğrafi tasarıma devam edecek olursak ozan, bu kez de Pers sarayındaki danışmanların ağzından Hellas seferine katılan Pers komutanlarının ve Asyalı halkların isimlerini verir (Aischyl. *Pers.* 21-58). Bu kısım hem Homeros’un “Ilias”ında (Hom. *Il.* 2.494-878, 816-77) geçen “Gemiler Kataloğu”nu andırmakta hem de muhtemelen Hekataios’un “Yeryüzünün Çevresi” adlı eserinden etkiler taşımaktadır. Hekataios konusunda kaynağımız Herodotos’tur. Nitekim Herodotos, İonia ayaklanmasını anlattığı bölümde ayaklanma öncesi Miletos’ta yapılan bir toplantıdan bahseder. Bu toplantıda Hekataios, Pers Kralı Dareios’a bağlı kabileleri teker teker sayarak kralın gücünün ne denli büyük olduğunu göstermiş ve krala karşı savaş açmanın iyi bir fikir olmadığını belirtmiştir (Hdt. 5.36). Aynı şekilde Aiskhylos da kral Kserksesle birlikte Hellas seferine katılan Pers komutanları ve beylerini halkları ve geldikleri coğrafi yer adlarıyla birlikte sayarak askeri bir katalog oluşturur (Aischyl. *Pers.* 21-58). Bu katalog aracılığıyla Pers Kralı’nın tüm Asya’nın kralı olduğu işaret edilerek Perslerin egemenliğinin sınırları oyunu izleyenlerin zihninde belirir. Katalogta önemli Pers kentlerinin yanı sıra imparatorluğa bağlı coğrafi bölgeler de yer alır; bunlar, Mısır, Memphis, Thebai, Babil, Lidya, Mysia, Sardeis gibi satraplıkların da olduğu yer adlarıdır. Sefer katılanları betimleyen “Tüm Asya’nın hançer kuşanmış halkı kralın ordu alayında eşlik ediyor” ifadesi ile ozan, saydığı tüm Asya halklarını Pers coğrafyası içinde göstermektedir. Oyunda deniz yenilgisine uğrayan Pers kuvvetlerinin sayıldığı kısımda da bu yer adlarının tekrarlanarak (Aischyl. *Pers.* 302-331) söz konusu coğrafya içine Baktria, Khrysa ve Kilikia da dahil edilir.

Oyun boyunca Asya kıtası ile Pers hakimiyet sınırları arasında toprak üzerinden bir analogi kurulur. “Pers toprağının çiçeği” (ἄνθος Περσίδος αἶας) olarak betimlenen Pers Kralı’nın askerlerini yetiştirenin Asya toprağı (χθὼν Ἀσιητικῆς) olduğu özellikle vurgulanır (Aischyl. *Pers.* 59-64). Pers Kralı’nın hakimiyet alanının da bu toprak olduğu, onu betimleyen “kalabalık Asya’nın kızgın önderi” (πολύανδρου δ’ Ἀσίας θούριος ἄρχων) ifadesinde bir kez daha pekiştirilmiş olur (Aischyl. *Pers.* 73). Aiskhylos’un Persleri ve Asya’yı özde görme eğilimi, Perslerin yenilgisini haber vermek üzere Sousa’ya gelen habercinin hedef kitlesini belirtirken de gözlemlenir: ozan önce, “Asya’nın bütün kentleri” (ἀπάσης Ἀσιάδος πολιςματα) seslenişi ile vereceği haberin tüm Asya’yı ilgilendirdiğinin altını çizer, sonra da “ey Pers toprağı” (ὦ Περσίδος αἶα) diye seslenerek bu analogiyi devam ettirir (Aischyl. *Pers.* 249-250) ve yenilginin sonucunda Perslerin çiçeğinin (Περσῶν δ’ ἄνθος) ezildiğini betimleyerek Pers Kralı’nın erkinin zarar gördüğünü ima eder (Aischyl. *Pers.* 251-252).

Yenilgi haberinden sonra saray danışmanları, Perslerin mevcut durumuna karşılık Kral Dareios zamanındaki görkemli devirlerini akla getirirler. Dareios’un egemenliği altına almış olduğu kentleri sayarken de Aiskhylos, coğrafi bir sınıflandırmayı izleyerek kafasında o günkü dünyanın belli bir haritası varmış gibi yer adlarını yine coğrafi bir düzen içinde aktarır (Aischyl. *Pers.* 864-903). Thrakia kentlerinden başlayan bu düzen, Hellespontos, Propontis ve Bosporos’u izleyerek Batı Anadolu kıyısına yakın adalar ve bazı Kyklad adalarıyla Kıbrıs ile kentlerini ve sonrasında İonia kıyılarındaki kentleri takip eder. Yapılan araştırmalar, söz konusu bu coğrafi sınıflama ile Attika-Delos Birliği’nin vergi veren kentlerini gösteren listeleri

arasında (M.Ö. 443'ten itibaren bilindiği şekli ile) bir uyuşma olduğunu göstermektedir (Gow, 1928: 154-155). Bu doğrultuda Aiskhylos'un kullandığı coğrafi düzenin daha sonra vergi listelerini düzenleyenler tarafından da takip edildiğini söyleyebiliriz.

Diğer yandan, Aiskhylos'un'un diğer oyunlarında da tıpkı "Persler" oyununda olduğu gibi coğrafi bir düzen kullanarak Ionia geleneğinin kıtalararası ayrıma dayalı coğrafya tasarımını takip ettiği (Cole, 2010: 203-204; Bacon, 1961: 45-63) anlaşılmaktadır. Aiskhylos'un "Zincire Vurulmuş Prometheus" oyununda, Asya ve Avrupa kıtaları arasında kurulan coğrafi ayrımı mitolojik öyküye kattığı görülür: Prometheus, Io'ya izlemesi gereken yolu anlatırken (Aischyl. *Prom. Vinc.* 729-735) onun Avrupa'dan Asya'ya geçerken Kimmer Geçidi⁷ ile karşılaşacağını söylemektedir. Bu geçit, iki kıtayı birbirinden ayırdığı için doğaüstü güçlerle korunan ve geçerken dikkat edilmesi gereken bir yer olarak tarif edilmektedir (Aischyl. *Prom. Vinc.* 790-805). Thrakia Geçidi (Aischyl. *Suppl.* 543-7), Kolkhis'te Phasis Nehri (Aischyl. *Prom. Sol.* fr. 191), Maotıs'te Tanais ve Kimmer Geçidi (Aischyl. *Prom. Vinc.* 733-4) Aiskhylos'un "Persler" dışında diğer oyunlarında Asya ve Avrupa arasında sınır olarak belirlediği geçitlerdir. Avrupa ve Asya arasındaki kıtalararası zıtlığın Aiskhylos'un "Yalvarıcılar" adlı eserinde de oyunun arka planını şekillendirdiğini düşünülmektedir (Mitchell 2006: 211 vd.). Oyunda, Io⁸ ve onun soyundan gelen Danaus kızlarının mitolojik olarak Argos hanedanlığı ile olan bağlarına karşın Hellenler'den farklı olarak, Asya toprağına ait yer adları ve karakter özellikleri ile betimlendikleri gözlenmektedir (Aischyl. *Suppl.* 544-6, 547-61; 234-7).

"Persler" oyununda ise Pers ordusunun Asya'dan Hellas toprağına geçişinin sembolü Helle boğazını (Hellēspontos) geçiş anlatısıdır (Aischyl. *Pers.* 65-72). Ozan, Helle boğazını geçen kral ordusu için, sanki iki kent devleti (*polis*) arasındaki bir mücadeleyi anlatıyormuş gibi, "komşu ülkeye geçerek" ifadesiyle, coğrafi mekânın değiştirilmesini başka bir deyişle Asya ve Avrupa ayrımını siyasi bir sınır gibi göstermektedir. Ozana göre kıtalararası bu geçiş, Perslerin boğazda gemilerden kurdukları köprülerle boğaza boyunduruk vurmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Bu geçişin betimlenmesi oyunda yinelenerek Pers ordusunun Asya ve Avrupa'yı temsil eden iki burnu karşılıklı tutup bağlamak suretiyle ordunun Asya kıtasından

⁷ "Ardından tıpkı limanın mendireğinin dar boğazı gibi olan Kimmer Geçidi'ne varacaksın, burayı cesur bir kalple geride bırakıp Maotıs Kanalı'ndan geçeceksin. Senin burayı geçişin ölümlüler arasında büyük ses getirecek. Senden sonra burası, Bosporos olarak anılacak ve Avrupa toprağını geride bırakıp Asya kıtasına ulaşacaksın." (Aischyl. *Prom. Vinc.* 729-735)

⁸ Argos kralı Inakhos'un kızı olan Io, Yunan mitolojisinde Zeus'un sayısız aşığından biridir, karısı Hera'nın kıskançlığından ötürü Zeus'un bir ineğe çevirdiği Io, Hera'nın başına musallat ettiği at sineğinden kaçarak dünyanın dört bir yanını gezer, Avrupa kıtasından Asya'ya geçişinde boğaza adını verir (Bosporos). Io'nun hakkında başka bir anlatı ise Herodotos'un Tarihi'nin girişinde Pers anlatıcılara atfederek aktardığı öyküdür. Buna göre Herodotos'un eserinin başında kıtalararası çatışmanın kökeni olan kız kaçırma öyküleri Io'nun başına gelenlerle başlar (Hdt. 1.1). Hellas'ta Argos bölgesinin kralı Inakhos'un kızı olan Io, Argos'a gelen Fenikeli gemiciler tarafından kaçırılarak Mısır'a götürülmüştür. Io burada Zeus'la birleşmesinden Epaphos'u doğurmuş ve oğlundan ilerleyen soydan Libya ve sonraki alt kuşaklarda da Aigyptos (Mısır) ve Danaos doğacaktır. Io'nun alt soyları arasında Agenor kızı Euröpe de bulunmaktadır.

Avrupa'ya geçtiği belirtilir (Aischyl. *Pers.* 126-132). Ancak diğer yandan, Pers ordusunun coğrafi mekân üzerinde gerçekleştirdiği kıtalararası geçişin zorlama yoluyla yapıldığını özellikle belirtilmesi Asya'dan Avrupa'ya geçişin doğala aykırı bir girişim olduğunu da akıllara getirmektedir.

Zira Asya'dan Avrupa'ya geçişin kolay olmadığı, iki kıtayı birbirinden ayıran denizin en dar olduğu geçit yerlerinin ancak fiziksel zorlama ile aşılabildiği ve bu yerlerin tanrısal bir koruma altında olduğu Aiskhylos'un hem "Persler" hem de "Zincire Vurulmuş Prometheus" eserlerinde özellikle vurgulanmaktadır. Geçidi aşmanın fiziksel anlamdaki mühendislik detayları⁹ Aiskhylos'un üzerinde çok fazla durduğu bir konu değildir,¹⁰ için ahlaki yani ozanın daha fazla odağında yer alır. Ozan, kıtalararası geçişin ahlaki açıdan değerlendirmesi yanında Perslerin en saygın yöneticisi olarak gösterilen Kral Dareios'a yaptırmaktadır. Yenilgi içinde çaresiz kalan Perslere akıl vermek üzere Ölüler Ülkesi'nden ruhu çağrılan (nekromani) Dareios, karısı Kraliçe Atossa ile kendi mezarı başında konuşup Hellas seferini ve yenilgiyi değerlendirir. Oğlu Kserkses'in Helle Boğazı'na (Bosporos) boyunduruk vurarak Asya'dan Avrupa'ya geçişini, bir akıl hastalığına tutulma hali olarak nitelemekte ve Bosporos'u tutsak etmekle gençliğin chehat ve pervasızlığına yenik düşüp, tanrılara karşı gelerek haddini aştığını dile getirmektedir (Aischyl. *Pers.* 739-751). Aslına bakılırsa, ozan tarafından Helle Boğazı'nın Persler ve Hellenler arasında aşılması gereken tanrısal bir sınır olarak gösterilmesinin ardında bu coğrafi sınırın iki farklı dünyayı birbirinden ayırması düşüncesi yatmaktadır.

Bu doğrultuda Persler'in ve Hellenler'in iki farklı dünyayı ve toplum sistemini temsil etmesine ilişkin düşünce "Persler" oyununda başka yerlerde de karşımıza çıkar. Yenilgi haberi saraya ulaşmadan önce danışmanlarına oğlu hakkında gördüğü rüyayı anlatan Kraliçe Atossa'nın anlatısında Ksekses'e tabi olan Perslerle, kralın hakimiyeti altına almak istediği Hellen toplumu arasındaki toplumsal farklar yine coğrafya üzerinden anlatılır:¹¹ Bu rüyada Hellas (Ionia) toprağına giden Ksekses, aralarında anlaşmazlık çıkan iki kızı dizginlemek için boyunlarına boyunduruk takarak onları savaş arabasına bağlamak istemekle, ancak kızlardan biri boyunduruğa razı olup konuşma takarken diğeri koşumları koparıp arabamın savrulup kralın

⁹ Kral Kserkses'in Hellēspontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden Avrupa kıtasına geçerken kurduğu köprüünün mühendislik açısından detaylı anlatımı için bkz. Hdt. 7.33-37.

¹⁰ Pers ordusunun Hellēspontos'u (Çanakkale Boğazı) nasıl geçtiği Aiskhylos tarafından şöyle anlatılır: "Kentler yakan kral ordusu komşu ülkenin kıyısına çoktan geçti. Geçti Athamas kızı Helle'nin boğazını, keten halatlarla birbirine bağlı gemilerle, vurarak denizin boynuna birbirine perçinlenmiş boyunduruğu." (Aischyl. *Pers.* 65-72, ayrıca bkz. *Pers.* 745-748)

¹¹ "Oğlum ordusunu toplayıp Ionia toprağını diğeri ise barbar toprağında yıkma niyet edip gittiğinden beri, sürekli pek çok rüya görüyorum geceleri. Ama daha öncekilerden hiçbiri, bu kadar açık değildi dün geçekinden. Dur anlatayım sana; Biri Pers rubasıyla, diğeri Dor tarzında kuşanmış güzel giyimli iki kadın göründü rüyamda bana. Boy pos bakımından bugünkülerden uzun. Kusursuz güzellikte aynı soydan iki kız kardeşiler. Birinin yurdu baba ocağı Hellas, kurada payına düşen. Diğeriinki ise, barbar ülkesi. Anladığım kadarıyla rüyamda, aralarında bir anlaşmazlık çıkmış ikisinin. Bunu fark eden oğlum onları yatıştırmak için savaş arabasına koşup, boyunlarına koşum takarak dizginlemeye kalktı. Biri boynunu mağrurca uzattı, ağzını kolayca aldı gemi, diğeri ise mücadele edip iki eliyle arabanın koşumlarını koparıp attı, dizginlerini koparıp arabayı savurdu var gücüyle. Boyunduruğu da böldü ikiye." (Aischyl. *Pers.* 176-196)

düşmesine neden olmuştur. Kserkses'in yenilgisinin ön habercisi olan bu rüyada, aynı soydan gelseler de iki farklı yurdu temsil eden bu kızların gerek tabiatlarının gerekse kıyafetlerinin farklılığı yine coğrafyaları ile ilişkilendirilmiştir. Aiskhylos'un Pers kıyafetleri içinde uysal bir tabiatla resmettiği kızın yurdu barbar toprağıdır (γαῖαν βάρβαρον), Dor usulü giyinmiş boyun eğmez tabiatlı olan kızınki ise Hellas'tır (πάτραν Ἑλλάδα). Böylece ozanın coğrafi yer adlarına bağlı olarak ilk kez dile getirdiği Hellen-barbar ayrımı, Persler ve Hellenler arasında kurulan bir medeniyet ayrımına dönüştürülür. Persleri temsil etmek amacıyla kullanılan barbar ordusunu (στράτευμα βαρβάρων) Asya ile, Hellenleri ise Avrupa ile özdeşleştirme Dareios'un saray danışmanıya arasında geçen konuşmada da yinelenir. Danışmanın ordunun akıbeti hakkında kralına yönelttiği, "Tüm barbar ordusu geçmedi mi Hellē boğazından aşığı Avrupa'dan (Asya'ya)?" sorusuyla, barbaros adlandırması ile tanımlanan Perslerin, Avrupa toprağına ait olmadıkları bir kez daha vurgulanır (Aischyl. Pers. 798-799). Hellespontos'un ötesinde yer alan Avrupa toprağı ise Hellen coğrafyasına aittir, ancak nereye kadar uzandığı tam olarak net değildir. Böylece oyunda Asya ve Avrupa coğrafyalarına aidiyet üzerinden geliştirilen Hellen-barbar ayrımı iki toplumun farklılıklarını yansıtmak amacıyla artık bir medeniyetler ayrımına dönüşecektir.

Oyunda iki toplum arasındaki ayrımı daha belirgin hale getirmek için bu kez Pers Kraliçesi Atossa'nın gözünden Perslerin, Atina özeline Helen dünyası hakkında bildikleri sorgulanır. Aiskhylos bu noktada Salamis Savaşı'nda Atina'nın başarısını daha da yüceltmek için Pers karakterlere Atina hakkındaki düşüncelerini söylettirir. Perslerin Atina ve Hellenler hakkında aslında pek de bilgileri olmadığı ve Atina'nın Pers dünyasına olan konumunun uzak ve farklı bir coğrafya olduğunu belirtmek için özellikle "Şu Atina denilen yer, nerede, hangi toprakta kurulmuştur?" (ποῦ τὰς Ἀθῆνας φασὶν ἰδρῶσθαι χθονός; Aischyl. Pers. 231) ifadesi kullanılır. Kraliçenin bu sorusuna cevaben danışmanlar, Atina'nın Perslerin bildikleri coğrafyadan ayrı ve uzak oluşunu anlatabilmek için Güneş'e karşı konumunu esas alarak "Ta uzakta, batıya doğru, Kral Güneş'in battığı yerde" (τῆλε πρὸς ὀσμοῖς ἄνακτος Ἥλιου φθινασμᾶτων. Aischyl. Pers. 232) derler. Böylece ozan, Atina'nın yerini güneşin batışına ve doğuşuna göre konumlandırarak o günün dünyasında Hellenlerin ve Perslerin evrenin iki farklı ucunda olduğunu hissettirmeyi amaçlar. Başka bir deyişle İoniali düşünürlerin dünyayı Asya ve Avrupa olarak ikiye ayıran düşünme şekillerinin buradaki yansıması, Perslerin ve Hellenlerin coğrafyalarının güneşe göre konumlanan doğu ve batı ekseninde gösterilmesi yoluyla belirir.

Oyunda başından itibaren sadece Pers karakterlerin konuşması ve Hellenlerin adlarının geçmemesi özellikle dikkat çekmektedir. Ancak Hellenlere ait olan coğrafi yer adlarının kişileştirilerek ve yüceltilerek Perslerin karşısında düşman Hellenleri temsil ettikleri açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum özellikle Salamis'teki deniz yenilgisini Pers Sarayı'na haber vermek üzere gelen elçinin anlatısında izlenir: "Acılı yas çığlıkları atın düşmanları, tanrı Persleri hezimete uğrattı. Ah ah, yazık mahvolan orduya. Ey Salamis adın kulaklarda en büyük nefreti uyandırır. Ah Atina ah, andıkça seni inlerim. Atina adın nefret uyandırır düşmanlarına, hatırlatır neler neler, pek çok Pers kadını boş yere erkeksiz bıraktı" (Aischyl. Pers. 280-289). Bu ifadelerde geçen Atina ve Salamis, Perslere hezimetin en büyüğünü yaşatan Hellenlerin en

büyük kahramanlarıymış gibi sunulur. Pers ordusunun Salamis yenilgisinden sonra geri çekilişinde geçtiği diğer Hellen toprakları da aynı şekilde kişileştirilerek Perslere karşı düşman bir coğrafya olarak gösterilir. Pers ordusunun geri çekiliş rotasında karşılaştığı Boiotia, Thessalia, Pangaion Dağı, Strymon Nehri ve Thrakia gibi coğrafi yer adları Hellenlerin müttefidir ve bu topraklar Perslere karşı gösterdikleri doğal zorluklarla adeta onlarla savaşılır. Zira bu geri çekilişte Pers ordusunun nerdeyse tamamı Hellenlerin kendilerine uzak bilinmez bu topraklarında açlık ve susuzluktan ölecektir (Aischyl. *Pers.* 480-488, 489-505, 506-514). Pers ordusundan geri kalanların kurtuluşu ancak kendi coğrafyalarına geçebildiklerinde gerçekleşir. Thrakia da geçildikten sonra ölümden kurtulabilen az sayıdaki kişi Perslerin kendi topraklarına varmayı başarır. “Ölümden kurtulanlarsa Thrakē’yi (Thrēkē) güçbela geçtikten sonra, son aşamasına geldiler çekilişlerinin, sayıları pek azalmış olarak. Sonunda kendi buyrukları altındaki topraklara vardılar” (Aischyl. *Pers.* 508-511). Böylece Thrakia’nın Pers ve Hellenler arasında coğrafi sınırlardan biri olarak verildiği de anlaşılır.

Pers yenilgisinin anlatıldığı bu pasajlarda, Hellen gücünün, kişi isimleri üzerinden verilmeyip coğrafi yer adlarının kişileştirildiği ve kahramanlaştırıldığı görülmektedir. Diğer yandan yenilen Perslerin topraklarına dönüş güzergahlarında ise yine Hellenlerin o günkü zihin haritasında kabul gören bir coğrafi listeleme metodunun izlendiği anlaşılır. Savaş yolculuğu güzergâhının anlatıldığı pasajlarda da (Aischyl. *Pers.* 480-488, 489-505, 506-514) belli bir coğrafi düzen izlenmektedir. Ozan sadece yolculukla ilgili bu anlatılarda değil aynı şekilde daha önce değindiğimiz, Dareios’a vergi ödeyen ve egemenliği altına giren kentleri saydığı listede de coğrafi bir sınıflandırmayı takip etmiştir (Aischyl. *Pers.* 864-903).

Persler ve Hellenler arasında Asya ve Avrupa coğrafyalarına ya da doğu ve batı eksenine göre konumlandırma yoluyla oluşan farklılık ve ötekilik, yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere bu iki toplumun topraklarının da birbirine düşman olduğu algısını yaratır. Aiskhylos, bu düşmanlığın da ötesine geçerek bu kez bu iki toplumun coğrafyalarının karşılaştırmasını birinin diğerine üstünlüğü fikriyle kurgular. Bu doğrultuda Aiskhylos’un Pers yenilgisi tasvirinde ordunun tamamı Hellenlerce ve onlara müttefik zorlu coğrafya yüzünden kıyıma uğramıştır. Bunun sonucunda tüm erkekleri ölen ve ıssız kalan Asya toprağı, erkeksiz kalmış ve gücünü kaybetmiş Sousa ve Ekbatana kentleri ve erkeklerini kaybeden Pers kadınları gibi imgeler oyunda ön plana çıkarılır (Aischyl. *Pers.* 115-119, 532-545, 548-551, 730). Hatta daha yenilgi haberi saraya ulaşmadan bile ordunun başına gelecek yıkımdan duyulan endişe, “Bundan ötürü karalar bağlamış yüreğim, dehşet içinde parçalanıyor. «Ah, yazık Pers ordusuna!» Erkekleri yitmiş Sousa kenti, bu feryadı duymasın diye” ifadeleriyle dile getirilir (Aischyl. *Pers.* 115-119). Bununla birlikte ozan, bu “erkeksiz kalış” imgesini daha ileri taşıyarak Asya toprağını içine alan Pers coğrafyasının erkeklerini kaybetmesinin Perslerin gücünü de yitirmesine yol açacağı tahmininde bulunur: “Asya toprağının sakinleri, artık Pers askerleriyle yönetilmeyecek ne de haraç verecekler artık beylerin zoruyla. Yahut yere kapanıp Kral’a tabi olmayacaklar. Mademki Kral’ın gücü hepten yok oldu. Baskı boyunduruğu çözüldüncə halk artık özgürce konuşacak.” (Aischyl. *Pers.* 584-594)

Aiskhylos böylece Asya toprağının erkeksiz kalması yüzünden gücünü ve savunmasızlığını ortaya koymuş olur, Perslerin bu haline karşın Hellenler erkeklerinin gücü sayesinde ayakta kalabilmişlerdir. Ozanın zihninde daha önce Marathon'da da başarılı olmalarının nedeni Hellenlerin erkeklerinin gücü sayesinde savunmalarının da iyi olmasıdır (Aischyl. *Pers.* 348-349). Böylece tüm bu betimlemeler üzerinden Pers coğrafyasının erkeksizliği ile Atina toprağının erkeksizliği karşı karşıya getirilmiş olur. Cinsiyet ayırımı ve erkek üstünlüğüne dayalı bir bakış açısı üzerinden Atina'nın Persler karşısındaki zaferini bir kez daha vurgulamış olur.

Sonuç olarak oyunda coğrafya ile ilgili olarak geçen pasajlara baktığımızda; Aiskhylos, kendinden önceki epik gelenekteki coğrafi kataloglama pratiğini kullanmış ve bunun üzerine İonia filozofları tarafından geliştirilen Asya Avrupa kıtası ayırımı dayalı dünya haritası tasarrımını gününün siyasi ortamında Persleri ve Hellenleri ayırtmak için kullanmıştır. Ozanın Pers ülkesi ve sınırlarını, sefere katılan Persler'in tanıtımı üzerinden vererek Persler'e ait coğrafyayı ve imparatorluğu Asya ile, Hellenlere ait coğrafyayı da Avrupa ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda Asya ve Avrupa ayırımının sınırı olarak boğazlara değinilmektedir. Ayrıca, oyunda Persler'e savaşta hezimet getiren Hellen toprağına özgü coğrafya ve yer adlarının, adeta kişileştirilerek Hellenler'in yerine kullanıldıklarını görürüz. Asya ile ilişkilendirilen Pers toprağının yenilgiden ötürü erkeklerini kaybetmesi ile Persler'in savaş gücü arasında analoji kurularak Atina toprağı ile Pers toprağının karşılaştırılması sağlanır. Aiskhylos, eserde bu iki toprağın farklılıklarını vurgulayarak iki medeniyetin de karşılaştırılmasını sağlamış oluyordu.

Aiskhylos'un Asya ve Avrupa ayırımını etnik olmaktan çok siyasi bir sınır oluşturmak amacıyla kurguladığını söyleyebiliriz. Bunu İon kentlerini Pers ülkesine ve Asya'ya dahil etmek suretiyle göstermektedir. Oyunda toprakların erkek ve kadın olarak tasvir edilmesi ise Hellenler açısından bir üstünlük imgesi yaratmak, Persler açısından ise onları ötekileştirmek ve küçümsemek için kullanılmaktadır. Oyunda bu iki toplum arasında yaratılan zıtlık ve çizilen farklı dünya imajı coğrafi olarak da Asya ve Avrupa ayırımı ile örtüşmektedir. Asya ve Avrupa kıtasının insanlarını birbirinden farklı gören bu bakış açısı daha sonra Herodotos tarihinin tamamında, Hippokrates (Hippokr. *de aer.* 23) ve Aristoteles'in (Aristot. *pol.* 1327b24-33) bazı eserlerinde de yer bularak Avrupa Edebiyatı'na taşınacaktır. Aiskhylos'un döneminde tamamen siyasi bir çerçevede kullanılan bu üstünlük imgesinin, modern dönemlerde Oryantalizm çerçevesinde Batı'nın Doğu'ya olan kültürel ve medeni üstünlüğünün vurgulanması amacıyla yeniden kullanıldığını söyleyebilmemiz mümkündür, ancak bunu örnekler üzerinden ortaya koymak daha kapsamlı başka bir sunumun konusu olmalıdır.

Kaynakça

- Aischyl. Pers. (Aiskhylos, Persae) = *Aeschylus: Persians, Seven against Thebes, Suppliants, Prometheus Bound*, with an English Translation by A. H. Sommerstein, 2009 Harvard: Harvard University Press (The Loeb Classical Library); – Çeviri: *Aiskhülos: Persler – Sophokles: Antigone*, (çev. G. Dilmen, 2005), İstanbul: Mitos Boyut.
- Aischyl. Prom. Vinc. (Aiskhylos, Prometheus Vincutus) = *Aeschylus: Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*, with an English Translation by H. W. Smyth, 1926 Cambridge 1926: The Loeb Classical Library.
- Aischyl. Suppl. (Aiskhylos, Supplices) = *Aeschylus: Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*, with an English Translation by H. W. Smyth, 1926 Cambridge 1926: The Loeb Classical Library.
- Aristot. pol. (Aristoteles, Politica) = *Aristotle: Politics*, with an English Translation by H. Rackham, 1932. Harvard: Harvard University Press (The Loeb Classical Library); – Çeviri: *Aristoteles: Politika*. (çev. M. Tuncay, 2006). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bacon, H. H. (1961), *Barbarians in Greek Tragedy*, New Haven: Yale University Press.
- Braun, T. (2004). Hecataeus' Knowledge of the Western Mediterranean. K. Lomas (Ed.). *Greek Identity in the Western Mediterranean* içinde (s. 287-347). Leiden: Brill.
- Cancik, H. (2012). The Awareness of Cultural Diversity in Ancient Greece and Rome. M. I. Spariou – J. Rüsen (Ed.). *Exploring Humanity: Intercultural Perspectives on Humanism* içinde (s. 123-144). Taiwan: National Taiwan University Press.
- Cole, S. G. (2010). 'I Know the Number of the Sand and the Measure of the Sea': Geography and Difference in the Early Greek World. K. A. Raaflaub – R. J. A. Talbert (Ed.). *Geography and Ethnography: Perceptions of the World in pre-Modern Societies* içinde (s.197-214). Oxford: Wiley – Blackwell.
- Diog. Laert. (Diogenes Laertios, vitae Philosophorum) = Metin: H. S. Long (Ed.). (1966*). *Diogenes Laertii vitae philosophorum, vol. I-II*. Oxford: Clarendon Press; – Çeviri: *Diogenes Laertios: Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (çev. C. Şentuna, 2004). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erhat, A. (1998): *Homeros: İlyada*, çev. A. Erhat – A. Kadir, İstanbul: Can Yayınları.
- Erhat, A. (1999): *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gow, A. S. F. (1928), Notes on the Persae of Aeschylus, *JHS*, 48(2), s. 133-158.
- Hall, E. (1989), *Inventing the Barbarian: Greek Self-definition through Tragedy*, Oxford: Clarendon Press.
- Harrison, T. (2000), *The Emptiness of Asia: Aeschylus' Persians and the history of the fifth century*, London: Duckwort.
- Hdt. (Herodotos) = *Herodotus: The Persian Wars*, with an English Translation by A. D. Godley, I-IV, 1920-1925. Cambridge: Harvard University Press. (The Loeb Classical Library); – Çeviri: *Herodotos: Tarih*. (çev. M. Ökmen, 2006) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hekat. (Hekataios) = F. Jacoby (Ed.). (1923). *Fragmente der griechischen Historiker*, Berlin: Weidmann.
- Hom. Il. (Homeros, Ilias) = *Homer: The Iliad*, with an English Translation by A. T. Murray, I-II, 1924-1925. London: The Loeb Classical Library; – Çeviri: *Homeros: İlyada*, (çev. A. Erhat – A. Kadir, 1998). İstanbul. Can Yayınları.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat Sezgin Ortadoğu ve Avrasya Araştırmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi
Ulusal Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu
UDEAS
20.10.2021 - 22.10.2021

- Hippokr. de aer. (Hippokratēs, De aere aquis et locis) = *Hippocratees: Ancient Medicine. Airs, Waters, Places. Epidemics 1 and 3. The Oath. Precepts. Nutriment*, with an English Translation by W. H. S. Jones, vol.I, 1923. London: Harvard University Press.
- Mitchell, L. G. (2006), Greeks, barbarians and Aeschylus' Suppliants, *Greece& Rome*, 53(2), s. 205-223.
- Phryn. (Phrynikhos) = B. Snell (Ed.). (1971), *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Pseudo – Skymnos (Ad Nicomedem regem, vv. 1-980) = Metin: K. Müller (Ed.) (1965^{es}). *Geographi Graeci Minores, vol. I*. Paris: Didot.
- Romm, J. (2010), Continents, Climates, and Cultures: Greek Theories of Global Structure, K. A. Raaflaub – R. J. A. Talbert (Ed.). *Geography and Ethnography: Perceptions of the World in pre-Modern Societies* içinde (s.215-235). Oxford: Wiley – Blackwell.
- Strab. (Strabon) = *Strabo: Geography*, with an English Translation by H. L. Jones, IV, 1927. London: The Loeb Classical Library; - Çeviri: *Strabon - Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII-XIII-XIV*, (çev. A. Pekman. 2000). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Suda (Suda = Suidas, Suidae lexicon) = A. Adler (Ed.). (1928–1971). *Suidae Lexicon, I-IV*. Leipzig: Teubner.
- West, M. L. (1985). *The Hesiodic Catalogue of Women: Its Nature, Structure, and Sources*, Oxford: Clarendon Press.
- Yalazı, Esra. (2019). *Aiskhylos, Herodotos ve Ksenophon'da Persler*. (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/69851>
- Yalazı, E. (2020), Klasik Çağ Hellen Siyasi İmgeleminde Persler: Bir Kent-Devleti Tasavvuru, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(3), s. 1718-1757.